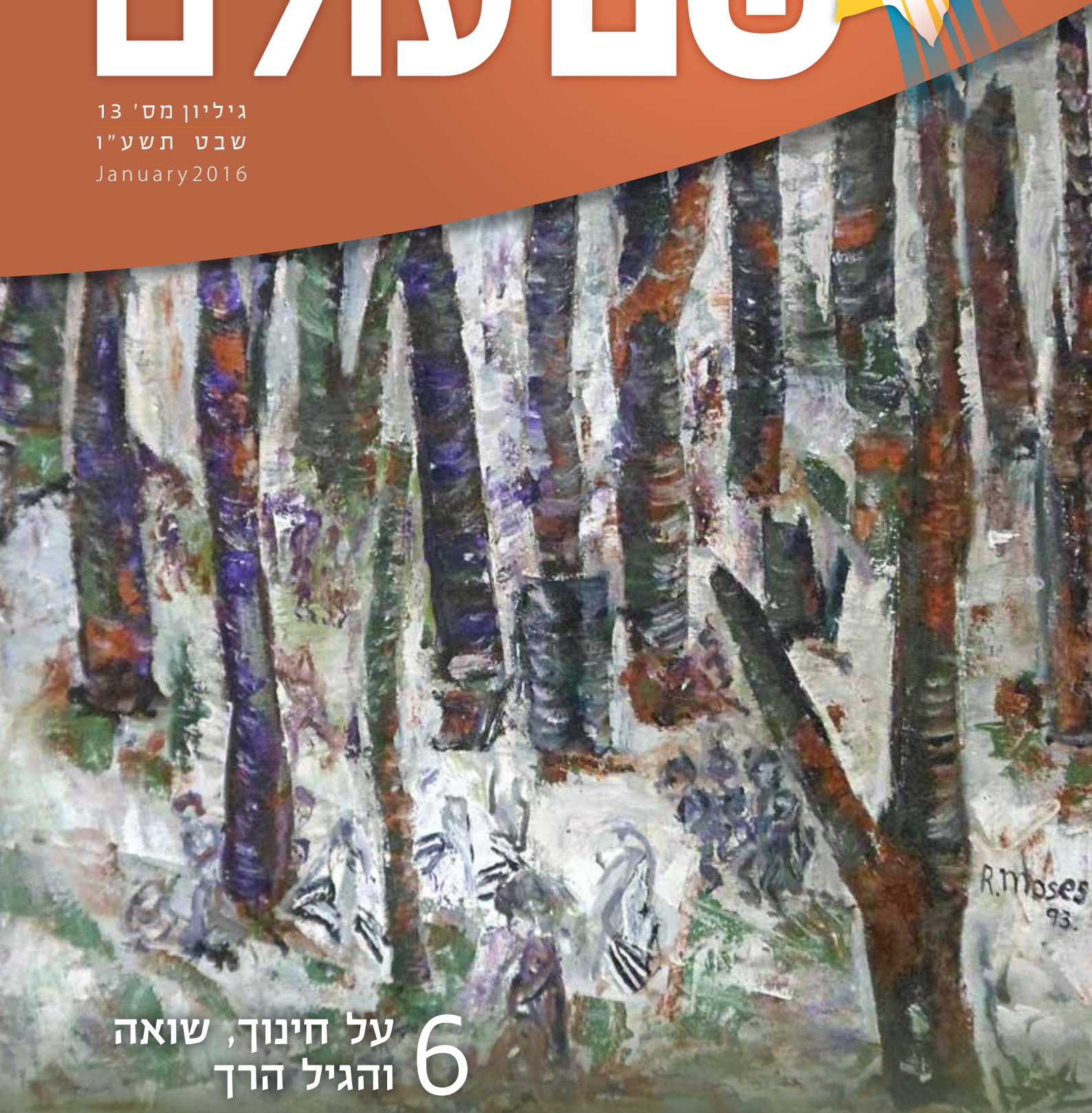

מהמתחדש ומהתרחש

שם עולם

גיליון מס' 13
שבט תשע"ו
January 2016

6 על חינוך, שואה
והגיל הרך

19 דפים מספר תהילים

18 קאפו באלנבי

"עבר שלא עובר"

השלכותיהן משמעותיות ביותר לזיכרון ולהנחלת השואה. בכנס הנוכחי פתחנו צוהר לשאלות נרטיביות בסיפור השואה ולתהליכים המתחוללים במדינות שונות. חשנו את הצורך לחשוף ולקרוא לציבור להיות ער לשינויים שהיסטוריונים וחוקרים עורכים בנרטיב השואה במדינות שונות ולהכיר במשמעות ובכרסום העולה כתוצאה מכך בנרטיב היהודי, העובר אף הוא טלטלות מבית. המשתתפים הרבים, לצד צוותי מוסדות מחקר והנחלת השואה, אשר נטלו חלק פעיל בכנס בהרצאות ובפאנלים, הצביעו על הבעת אמון ושותפות והכירו בצורך לקיים כנס זה. בשנים הבאות, א"ה, יתאפיין כל כנס בקונספט מוגדר ומושבי יעסקו בנושאים מגוונים נוספים. אני מנצל הזדמנות זו להודות לכל המשתתפים בכנס, אשר בעצם השתתפותם תמכו ודרבנו את פועלנו, כפי שנהגו המרצים ומשתתפי הפאנלים שנבחרו בקפידה, בעת הרצאותיהם ובהבעת עמדותיהם החדשניות ומעוררות ההשראה. תודה נוספת לחברת "בעקבות" שמקצועיותה ו"נשמתה" תרמו להצלחת הכנס.

**בידידות ובברכה,
הרב אברהם קריגר**

זכינו לקיים השנה לאחר עשרה בטבת (28-29.12.15) את הכנס הבינלאומי הראשון של מכון שם עולם. הכנס בן היומיים היה פרי שיתוף פעולה פורה והדוק בין המכון לבין חברת "בעקבות" - מסע/טיול/חוויה. בשמו של הכנס "עבר שלא עובר" ספונים כמה וכמה משמעויות, שכל אחת מהן עונה על ציפיותינו מכנס זה ואי"ה גם מהכנסים שיבואו בעקבותיו. אכן, חייבים אנו לשקוד ולעמול על מנת שסיפור העבר של השואה לא יתפוגג. יודעים אנו מקורסי "שלוחי זיכרון" לבני הדור השני וממגלי פעילותינו העניפה במכון כי סיפור העבר ממשיך להעסיק את בני הדור השלישי וימשיך להעסיק בעתיד גם את הדורות הבאים אחריו. עבר שלא עובר הוא עבר שטמונים בו משמעויות, תובנות ופרקים היסטוריים, החושפים את עוצמות הנפש והרוח התמידיים של האדם בשואה, קרי: עולמו האמוני, האנושי והמוסרי הנצחי. כפי שאנו, במכון שם עולם אכן מציבים בכל ימות השנה את אותה רוח אנושית כמוקד סיפור השואה. מטרתנו בכנס זה ובאלו שיבואו אחריו להעלות לדיון ולחשיפה סוגיות מהותיות, אשר

**הרב אברהם קריגר
ראש המכון**

"אתם מהלכים בקרבנו אחרוני ניצולי השואה- חורשי קמטים, עטורי שיבה, נושאים את משא הזכרונות כבר למעלה משישים שנה..."

(אתם / אלה דור און)

לפני מספר שבועות הגיע אל תיבת המיילים שלי קובץ שירים מופלא ונוגע ללב של אלה דור און, הכתבת על דור ניצולי השואה וידעתי שבאחד הימים אבקש את רשותה להשתמש בהם. היא נענתה בחיוב ובקשה שאקדיש את השיר לניצולי השואה, אותם ראוי שנזכור תמיד. את השיר המלא תמצאו בסוף המידעון במדור 'רוח אלקים מרחפת...'

במידעון זה תקראו בהרחבה במדור "חדשות שם עולם" על הכנס החשוב, 'עבר שלא עובר', שקיים המכון בשיתוף פעולה עם חברת 'בעקבות'. הכנס עסק בנושאים משמעותיים ואקטואליים וכן בדילמות מעוררות מחשבה בקרב כל מי שנושא המסעות לפולין קרוב לליבו.

מאמרו של הרב שי פירון, שר החינוך לשעבר, עוסק בחינוך והקניית השואה לגיל הרך. למרות שהנושא אינו פשוט להעברה ולהכלה, עדיין מחויבים אנו, לדעת כותב

**אורית חרמון
עורכת**

4 חדשות מכון 'שם עולם'

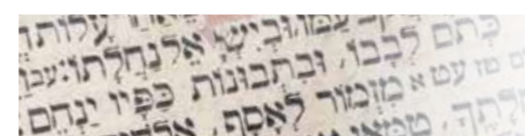
6 על חינוך, שואה והגיל הרך

14 לוח אירועים

18 ביקורת ספרים

19 הצצה לארכיון

19 רוח אלוקים מרחפת

ראשי אגודות יידי 'שם עולם':

מר יהורם גאון
ראש אגודת היידיים הישראלית

הרב צבי ויינרב
נשיא אגודת היידיים ארה"ב

מר מאיר בליסקא
ראש אגודת היידיים N.Y.

מר בובי רכניץ
ראש אגודת היידיים L.A.

בשעה: העיטוף בטלית הפסים ככותונת הפסים המסמלת את יקיר הבנים מחד אל מול שנת האחים מאידך. מתוך אוסף ציורים מפרי מכחולה של גב' רחל מוזס, ניצולת שואה, שנמסרו לארכיון המכון במסגרת "והגדת לבנך" - מבצע לאומי להצלת חומרים מתקופת השואה.

עצוב גרפי: סטודיו בת-עמי

עורכת: אורית חרמון
מערכת: הרב אברהם קריגר, אורית חרמון

עריכה לשונית: לאה קפלן
עיצוב גרפי: סטודיו בת-עמי

עצות בכיר של המכון: הרב אברהם קריגר ראש המכון, הרב משה חבה אגף חינוך, אורית חרמון יועצת פדגוגית מתודית, פרופ' גדעון גרייף היסטוריון בכיר, מרים אריאל אגף ארכיון

עצות המכון: צוות חוקרים, צוות אגף חינוך, צוות ארכיון, צוות כללי, בנות שירות לאומי.

מכון שם עולם - לחינוך לתיעוד ולמחקר ככר הרואה ע"י חדרה 38955
טל: 04-6301637, פקס: 04-6365929 • shemolam@shemolam.org.il
www.shemolam.org.il

יהורם גאון נואם בכנס 'עבר שלא עובר'

הכנס הבינלאומי - עבר שלא עובר

תכנית הוליסטית-כוללת למסעות בני נוער לפולין

יומיים ושלושה מפגשים בני שעתיים בתוך בתי הספר. הסמינר כולל לינה וארוחות ואינו כולל הסעות. לחלופין, מוצעת תכנית קצרה יותר, בת ארבע עשרה שעות ובמסגרתה יערך במכון יום עיון בן שמונה שעות ושלושה מפגשים נוספים בני שעתיים יערכו בבתי הספר.

מכון שם עולם מציע לבתי הספר תכנית הוליסטית-כוללת עבור המסעות לפולין. התכנית מיועדת למוסדות המעוניינים בסיוע לארגון משלחת לפולין ולמוסדות המבקשים לערוך שינויים במבנה המסע הקיים. לשם כך מעמיד המכון את ניסיונו החינוכי, הארגוני והמקצועי לרשות בתי הספר. מלווה מטעם המכון יסייע לבתי הספר בארגון הקבוצה, בקיום מפגשים עם התלמידים ועם הוריהם, בבניית תכנית הכנה למשלחת, בשיבוץ מדריכים, בבחירת חומרי לימוד, בהכנת טקסים ועוד. המלווה יבנה את מסלול המסע בשיתוף פעולה עם צוותי ההוראה ויסייע בהתארגנות מול מנהלת פולין. הוא יוסיף ללוות את המשלחת בזמן המסע ואחריו. המכון יבנה לכל בית ספר תכנית הכנה בת עשרים ושש שעות, הכוללת סמינר בן

פאנל נוסף של מדריכי מסעות לפולין: מאיה ואן הק-ארגוב ממורשת, חיים מגירה מבית לוחמי הגטאות והרב נתן רוזן, שדנו בסוגיות שונות בליווי סרטוני חממ"ה - חוויה, מילים, מקום, היסטוריה. הגב' בלהה גליקסברג, מפ"מריית היסטוריה בחמ"ד, הנחתה את המושב הרביעי, שעסק בנושא שליחי זיכרון-שילובם של בני הדור השני בנושאי הלפיד בהנחלת זיכרון השואה, לאחר שאחרון הניצולים ילך לעולמו. בתחילת המושב הוצגו כלים ייחודים לשימוש בעדויות בני הדור הראשון לשואה באמצעות הגב' אסנת לוי ממכון שם עולם, הגב' אסתר פרבשטיין ממכללת ירושלים והגב' רינת קצובר ממוזיאון יד ושם. הגב' אסתר אורנבוך, הגב' שלומית גלמן והגב' אתי אלבוים, בוגרות קורס שליחי זיכרון השואה מטעם מכון שם עולם, הציגו היבטים שונים של השתקפות סיפור חייהם

של בני הדור הראשון לשואה דרך עולמם של בני הדור השני. את הכנס חתמה הרצאתה של הסופרת נאוה סמל המייצגת את כתיבתם של בני הדור השני על השואה.

אזכור משפחת גאון הענפה, שנשפתה בשואה. בתום ארוחת הצהריים נערך טקס קבלת תעודות מדריכי פולין לבוגרי קורס מדריכים מטעם מכון שם עולם בהשתתפות דודו ביטאס, מרכז תחום מסעות לפולין במנהל חברה ונוער.

המושב השני, אותו הנחתה הגב' אורית חרמון מצוות שם עולם, עסק בפלסטיקה של מסע - אותנטיות וחיבור אנושי אל מול הטכנולוגיה והאומנות. מר אליאב נחליאלי, מוזיאולוג ומעצב תוכן, פתח בהרצאה על מקומם של שימושים טכנולוגיים, אומנותיים במסעות לפולין. לאחר מכן התקיים פאנל בהשתתפות מדריכי פולין: הרב משה חבה, ניר גולן, יואב ערמוני וציפי רמת, שעסק בתפיסות שונות של המסע בליווי שחקני תיאטרון פלייבק "אור חוזר". במהלך מושב הערב הועלתה הצגת היחיד 'מאניה' מאת שי קדימי ולאחריה התקיימה הרצאה מוסיקלית מפי מר שני חיון בנושא: מוסיקה ותורת הגזע. היום השני של הכנס נפתח במושב השלישי שעסק במרווח שבין מסע היסטורי לבין מסע חינוכי. את המושב הנחה איש החינוך והתקשורת מר אבי רט. במושב התקיים

הכנס הבינלאומי 'עבר שלא עובר' נערך ביוזמת מכון 'שם עולם' וחברת 'בעקבות' והתקיים בתאריכים טז'-יז' טבת 28-29/12/15 במלון רמדה בירושלים. הכנס עסק בסוגיות שונות הנוגעות לתודעת השואה בימינו והיווה יריית פתיחה לכנסים נוספים בעתיד. הכנס כלל ארבעה מושבים שהתמקדו בנושאים שונים, כאשר לכל מושב היה מנחה מוביל, שהציג את הנושא ואת תכניו בפני הקהל. בכנס השתתפו כמאתיים אנשים מובילי דעת קהל בתחום שיח השואה. פרופ' גדעון גרייף, היסטוריון בכיר במכון שם עולם, פתח והנחה את המושב הראשון.

על חינוך, שואה והגיל הרך

שי פירון¹

במקום הקדמה

באפריל 2014 פרסם משרד החינוך את תכנית: "בשבילי הזיכרון" - התכנית החינוכית בנושא השואה, בשיתוף 'ד' ושם'. משרד החינוך בהנחייתי החליט על גיבושה של תכנית חינוכית מערכתית ומקיפה, הכוללת מערכי לימוד רב תחומיים. התכנית הדגישה את ההיכרות עם סיפור השואה ועם המורשת היהודית-ציונית והמורשת ההומניסטית-אוניברסלית, כנדבכים מרכזיים. באמצעות נדבכים אלה ביקשנו להבטיח את הנחלת הזיכרון ומשמעותיותו מדור לדור. על פי רוב, ניסיון העבר מלמד כי מורים רבים בשכבות הגיל השונות נוהגים לטפל בנושא השואה בהרחבה לקראת יום הזיכרון לשואה ולגבורה. הם חשים חובה מוסרית לעסוק בנושא עם תלמידיהם, למרות שלא הוכשרו לכך באופן מסודר.

הצורך בתכנית עלה גם על רקע בקשות רבות מצד מנהלים ומורים שביקשו ללמד את נושא השואה, מבלי שתעמוד לרשותם תכנית חינוכית מסודרת. עד עתה, נושא השואה נלמד באופן מוסדר רק בקרב תלמידי התיכון, במסגרת בחינת הבגרות בהיסטוריה. לאורך השנים אירעו מקרים רבים בהם מורים חשפו את תלמידיהם לאירועים מתולדות השואה ולמקורות תיעודיים אתם התקשו התלמידים הצעירים להכיל. תלמידים צעירים צפו עם מוריהם בסרטי תעודה העוסקים בהשמדה והתקשו להתמודד עם המראות. על רקע מקרים אלה גובשה תכנית מקיפה הכוללת את כלל תלמידי מערכת החינוך, כולל ילדי הגנים. בקשנו להדגיש כי יש להימנע משימוש באמצעים שקיימים בהם תכנים מאיימים המתבססים על המחשות פיזיות, כגון: סימולציות והצגות, החושפות את הילדים לחוויות של

הזהדה, וכן להימנע מהצגת תמונות, העלולות לעורר פחדים. כמו כן הדגשנו שהעיסוק בנושא יהיה בסמוך לצפירה ומעט אחריה. מעבר לכך- שגרת פעילות היום בגן תישמר. אני מבקש לספר סיפור שהוא סיפורה של חברה ומדינה בכל הנוגע לתודעת השואה ולדרכי הוראתה וגם לאופן בו היא בוחרת, פעם אחר פעם, לקיים דיוני עומק משמעותיים המשליכים על עיצוב זהותה. אני מבקש להציג תמונה כפי שאני רואה וחווה אותה. אני מודע לחשיבותה של השואה בתודעה הלאומית שלנו אבל עסוק גם באיזונים, בראיה רחבה המבקשת למנוע מאתנו לכונן את המדינה על תודעת 'כבשה בודדה בין שבעים זאבים'. לא הייתי רוצה לגדל צעירים חדורי שנאה לזר באשר הוא. לא הייתי רוצה שילדי יגדלו תוך ביטויים של שנאה לגוי והבנה כאילו בכל רגע נתון 'הם' עומדים להשמיד אותנו.

מאידך, לא הייתי רוצה לנקות מהשואה את ההקשרים הלאומיים שלה. הייתה שואה והיה לה רקע גזעי מובהק. לעסוק בעיקר בהשלכות האוניברסליות של השואה, לנתק אותה מהקשרה התרבותי, הפילוסופי והפוליטי, הוא, בעיני, מעשה לא אחראי, לא פחות. מחנכים אמורים למצוא איזונים בין המגמות השונות והמלאכה לא קלה, בעיקר בחברה מקוטבת כמו החברה הישראלית בה יש בצד אחד מי שרוצה לחבוש משקפיים בעלי עדשה לאומית, ומולו ניצב מי שמבקש משקפיים אוניברסליות הומאניות. חכמת החינוך יודעת לאזן בין המגמות על אף התקפות מימין ומשמאל.

הקושי אינו מתרכז רק בסוגיות בעלות ממד צניעותי/מיני/מגדרי אלא גם בשאלות אחרות: המבול וחורבן העולם; שנאה בין אחים המובילה לרצח (פרשת קין והבל) או למכירה לעבדות (יוסף והאחים); מצוות מחיית עמלק ועוד. הצעיר גם עתיד לקרוא בספר שיר השירים. על פי מנהג בני עדות המזרח הוא אמור להשתתף בשירה של פסוקי הספר בכל ערב שבת, כשהוא יושב לצד אביו.

על כגון זה כבר אמר רבי יוחנן בן זכאי: "אוי לי אם אומר, אוי לי אם לא אומר"

האם חכמים לא שקלו להגביל, לצנזר, לעבד, לשנות או לחילופין לדלג על הפרקים הפרובלמטיים? על כגון זה כבר אמר רבי יוחנן בן זכאי: "אוי לי אם אומר, אוי לי אם לא אומר"². כך לדוגמה, בשנת תשע"ב (2002) יצאה בניו יורק מהדורה של חומש בראשית המיועדת לתלמידות חסידות סקווירא. בחומש זה השמיטו את פרשיות בנות לוט, את פרק ל"ח העוסק במעשה יהודה ותמר ואת מעשה יוסף ואשת פוטיפר⁴. מעניינת העובדה שמאמרים רבים בשבח הצנזורה של פרקי התנ"ך נכתבו דווקא על ידי הוגי דעות מהזרם המשכילי⁵. לפיכך, היה מי שביקש להסתייג מלימוד ספר התנ"ך בשל העובדה שהוא מעורר שאלות. כך כתב הרב

משה שטרנבוך, אב בית הדין של העדה החרדית: "יקבל שכר על הפרישה יותר מעל הדרישה"⁶. ניתן למצוא עוד שתי גישות, השונות בתכלית זו מזו, התומכות בצנזורה מבוקרת של פרקי התנ"ך. האחת, אצל רבי יוסף חיים מבגדד, המוכר בכינויו "הבן איש חי", האוסר ללמד ילדים את פרקי ספר שיר השירים בשל התיאורים המובאים בו: "שאינו מן הראוי ללמד פסוקי שיר השירים לילדים...יען כי כל פסוקי שיר השירים לא נאמרו כפשוטן ממש...ויהיו דומים אצלם (=אצל הילדים - ש.פ.) כשירי עגבים חס וחלילה"⁷. גישה זו ממקדת את האיסור בספר מסוים שבו הטקסטים, כמו גם הנושא, מורכבים מידי לגיל הילדות. מה שאין כן בטקסטים אחרים, ה"בטלים ברוב". כשאתה לומד את ספר בראשית, הסוגיות הפרובלמטיות "בטלות בשישים" והספר בכללו ראוי ללימוד בגיל זה. מכאן נלמד שמה שמכריע הוא האווירה הכללית של החומר הנלמד ולא מילה, פסוק או אפילו פרק מורכב. דבריו של רבי יוסף חיים מבגדד ראויים ליחס מיוחד מפני שכאמור, ידוע מנהג עדות המזרח לומר את שיר השירים בכל ערב שבת לפני קבלת השבת. כיצד אם כן, ביקש רבי יוסף חיים למנוע מהילדים ללמוד שיר השירים בשעה שילדים בעלי קול זהב יושבים בבית הכנסת לצד אבותיהם ושרים אותו בהתלהבות מרובה? אולם, נראה שרבי יוסף חיים מבחין בין "אמירה" ל"למידה". אמירה של פסוקי שיר השירים כחלק מאווירת השבת, בניגון ונעימה, לצד כל המתפללים בבית הכנסת, הינה מעשה ראוי. לימוד של פסוקי הספר לעומקם הינו מעשה לא ראוי.

4. חומש סדר בראשית, מהדורת בית חינוך לבנות - בית ציפורה דחסידי סקווירא, ניו יורק, תשע"ב - 1982.
5. לדוגמה, עיינו: ש"ל גורדון, "לשאלת לימוד תנ"ך בבית הספר", שבילי חינוך, שנה א' (תרפ"ו - 1928), עמ' 28-38; ח"נ ביאליק, הקדמה, סיפורי המקרא לילדים, א', תל אביב, (תרצ"ו - 1936), עמ' 9-10.
6. הרב משה שטרנבוך, שו"ת תשובות והנהגות, ב', ירושלים (תשנ"ד - 1994) סימן תנ"ז; ועיינו במאמרו של הרב א. שבת, "מדוע החרדים לא לומדים תנ"ך", ראש יהודי, פרשת ראה (תשע"ב - 2012), עמ' 13.
7. רבי יוסף חיים מבגדד, שו"ת רב פעלים א', חלק יורה דעה, ירושלים (תרס"א 1911), סימן נו.

1. הרב שי פירון, מחנך, לשעבר שר החינוך (2013 - 2015).
2. משנה, מסכת אבות, פרק ה', משנה כ"א.
3. בשאלת הדילוג על לימוד פרקי תנ"ך לילדים עיינו: רמ"מ שניאורסון, אגרות הקודש א', ברוקלין, תש"מ, סימן י"ב, עמוד שמ"ג; רבי משה פיינשטיין, שו"ת אגרות משה, יורה דעה, ה', ירושלים תשע"א, סימן ל"ד; הרב שלמה אבינר, חינוך באהבה, בית אל, תשס"ה, עמ' 67.

על חינוך, שואה והגיל הרך

פרק שני: ההיסטוריה של לימודי השואה בישראל

בשנת 2010 פרסם משרד מבקר המדינה דו"ח העוסק בלימודי השואה במערכת החינוך. הכותרת של ממצאי דו"ח 60 של המבקר היו חדים:

"משרד החינוך לא השכיל להקנות באופן שיטתי את הנחלת זכר השואה בכל שכבות הגיל של התלמידים".

מעניינת העובדה שמחקר היסטורי מסודר אודות השואה החל רק במהלך שנות השישים של המאה ה-20 על ידי ראול הילברג וחנה ארנדט.²² עד אז עיקר העיסוק בהנחלת תודעת השואה היה סביב טקסי יום השואה. בעקבות משפט אייכמן²³, שהתקיים בשנים 1961-1962, חל שינוי ביחס אל לימודי השואה במערכת החינוך.²⁴

בשנת תשל"ט - 1979 חייב המשרד להורות את הנושא כפרק בלימודי ההיסטוריה בהיקף של 30 שעות בחטיבה העליונה בבתי הספר.²⁵ החל משנת הלימודים התש"ם²⁶ (1980-1979), המשרד החל ליישם את ההחלטה על חובת הוראת השואה בחטיבה העליונה ללא מטרת חינוכיות ברורות, ללא תמיכה לימודים מוגדרת וללא ספרי לימוד.²⁷

בשנת תשמ"מ - 1980 התקבל תיקון לחוק חינוך ממלכתי, התשי"ג-1953, ולחינוך הממלכתי נוספה מטרה "להנחיל את תודעת זכר השואה והגבורה, ולחנך לכבדם". בדברי ההסבר לתיקון²⁸ נאמר כי "במשך 30 שנה של קיום המדינה לא נמצאה מסגרת קבועה להוראת נושא תודעת השואה. לגבי נושא כזה, שהוא בעל משמעות היסטורית לאומית ואוניברסאלית, יש צורך שהחוק

הילד בספר הזה וידע מה גדלו מעשי אלוהים ומה רבה תפארת עולמו. ויעש הרב כרצון החסיד וילמד את הילד מספר 'בראשית'²⁰.

שני המקורות הללו, מצביעים על דילמה שהסעירה יהודים משכילים מסביב ללימוד ספר ויקרא בגיל צעיר. יש אומרים שלהתחלת הלימוד בחומש ויקרא יש רקע היסטורי: בתי הספר הראשונים היו בתי ספר של משפחות כהונה, ואך טבעי הוא שכהן צעיר הבא בשערי בית הספר ורצונו להצטרף לעבודת המקדש, יחל את לימודיו בספר ויקרא. זו אינה למידה תיאורטית אלא למידה חווייתית הקשורה ל'סיפור חייו' של הלומד.²¹

להשערה זו משמעות רבה בנושא דיוננו: כאשר הנושא הנלמד אינו תיאורטי אלא חלק מחיי הילד או הוריו, גיל החשיפה משתנה והשיקולים החינוכיים מקבלים תפנית. יש הבדל בין חשיפת הילד ללימודי תורת הקורבנות כשהוא בן למשפחת כהונה, לבין ילד אחר. אני מניח שבתשתית הסיפורית של לילינבלום וביאליק, עומדת גם מחאה אישית שלהם נגד לימוד הספר, ואולי אפשר לראות בהנחיה זו את אחד הגורמים לעזיבת הדת במובנה המסורתי, אף שאין לי תימוכין להשערה זו.

בסיכום הדברים, בקשתי להצביע על שתי דוגמאות מהמסורת היהודית המבקשות לעמת בין הרצון להעביר תכנים מהותיים לבין ההתחשבות בגיל הילדים. האחת קשורה בדילוג פרקים בתנ"ך והשני בלימוד ספר ויקרא לילדים צעירים. התמודדותם של הוגים שונים עם הסוגיה מצביעה על מורכבותה ועל הדגשים שונים במהלך הדורות.

לא, אדוני הרב, כי בספר 'בראשית' יחל, כי ראשית דברי הספר הזה הם שבח ותהילה לאלוהי עולם בורא שמים וארץ וכל-צבאם. יקרא-נא

פרשנותם של חכמים, לא מתיישבת לכאורה עם הקשיים שלימוד חומש ויקרא מעורר, שהרי חלקים מרכזיים בו עוסקים בתיאור מפורט של הקרבת קורבנות. האומנם נפשו של הצעיר מתאימה לעיסוק בהזאת דם, במליקה ועוד?!

ואכן עמדה זו זכתה לביקורת נרחבת של המשכילים במאה ה-19 ובתחילת המאה העשרים. כך כתב בעניין זה מ"ל לילינבלום: "בשנה היא החילותי ללמוד חומש. הקורא יבין בעצמו, שראשית לימודי היה בספר 'ויקרא', אף-על-פי שלא היה לי הכוח השכלי להבין את המלות 'אוהל מועד', 'קרבן', 'עולה' ו'שלמים'. אבל אין הקולר הזה תלוי בצווארו של זקני, כי מה היה לו לעשות? אילו היה לומד פרשה אחרת - היה מורד בהאל"ף זעירה שבמלת 'ויקרא', שהרי לכך נכתבה 'אל"ף זעירה' באותה מלה לומר לך: 'ויקרא' - אל"ף זעירה, כלומר: למוד עם נער צעיר פרשת 'ויקרא'¹⁹."

דברים דומים כתב המשורר הלאומי, חיים נחמן ביאליק: "ויהי במלאת לילד חמש שנים ויקחהו אביו וירכיבהו על כתפו וישאהו אל בית הרב ויאמר: - רבי, הנה הבאתי אליך את בני. למדהו תורה וחנכהו במצוות. ויען הרב: - יהי הילד ברוך לה'. ישב עם תלמידי והיה כאחד מהם, ואלוהים יאיר עיניו ויפתח ליבו בתורה. וישאל האב: - ומה הספר אשר יחל בו בני? ויען הרב: - בספר 'ויקרא' כמשפט כל-הילדים.

לא, אדוני הרב, כי בספר 'בראשית' יחל, כי ראשית דברי הספר הזה הם שבח ותהילה לאלוהי עולם בורא שמים וארץ וכל-צבאם. יקרא-נא

יונתן הקטן את השאלה והשיב: "ביצה יכולה להיות גם ביצה קשה וגם ביצה רכה. הכול תלוי באופן הכנתה"¹⁷. אגדת עם זאת מבקשת להדגיש שכל חומר לימודי יכול להילמד אם יותאם לגיל וליכולות הלומד.

בסיכום הדברים ניתן להבחין בארבע גישות: אין ללמד תנ"ך בשלבים מוקדמים בשל המורכבות של הטקסט. יש ללמד תנ"ך אולם מותר להשמיט ממנו מילים, פרקים או ספרים שאינם מתאימים לגיל. אפשר לדלג על פרקי תנ"ך רק אם מראש ברור שלא לומדים הכל שאם לא כן, הנזק גדול מהתועלת.

אין לדלג על פרקי תנ"ך. יש ללמוד את כולם, תוך התאמה לנפש הילד ולצרכיו. הצורך בתמונה הכללית נובע מקדושת התורה ומן ההבנה שבמבנה הכללי של התורה סיפור אחד 'משלים' את משנהו ואי אפשר ללמוד תורה "קרעים - קרעים".

מאיזה ספר בתנ"ך מתחיל הצעיר ללמוד? הדוגמא השניה הינה דילמה פדגוגית מובהקת העוסקת בסדר הראוי ללימוד ספרי התנ"ך. מדרש חכמים מגלה שהסדר הנכון בלימוד מתחיל בחומש ויקרא ולא בחומש בראשית:

"אמר רבי אסי: מפני מה מתחילים לתינוקות בתורת כהנים ואין מתחילים בבראשית? אלא שהתינוקות טהורים והקורבנות טהורים. יבואו טהורים ויתעסקו בטהרות"¹⁸.

המקור לדרשת חכמים נובע, כפי הנראה, מהאופן, מהגודל שבו נכתבת האות 'א', בסוף המילה הראשונה של חומש ויקרא ('א' זעירא"). חכמים הבינו שהאות הקטנה הזו רומזת לשלבי הלימוד הראשונים, זה הא"ב של הלימוד.

חשש לביזיון מה שאין כן ללמוד, שמותר (תרגום חופשי - שפ)¹³. אומנם, היה מי שביקש לדייק במילה "כדרכו" ככזו המכוונת את המלמד לבחור בדרך הראויה והמתאימה להוראת סוגיה זו לילדים, אבל אין דבריו מוכרחים¹⁴. תוספתא זו הובאה להלכה¹⁵.

מעניינת העובדה שדווקא הוגים ופרשנים מן הזרם המשכילי בקשו להימנע מלימוד פרקי התנ"ך כסדרם. לדעתם, חלק מפרקי התנ"ך לא מתאימים לנפש הילדים ויש להתאים בהלימה לשלב ההתפתחותי בו הם נמצאים. יש בדבריהם שיקולים רבים הקשורים לתפיסות מודרניות של הפסיכולוגיה התפתחותית והתאמה ליכולות קוגניטיביות ורגשיות. אולם, מעניין לבחון את העמדה שכנגד. האם אין היא מגלה אחריות לנפש הילד?

דומה שלנגד עיניהם עומדת "קדושת התורה" וההבנה שפרקי התנ"ך בנויים "אריח על גבי לבנה", השמטה של אבן מאבני היסוד, יכולה למוטט את הבניין כולו. אגדה ידועה מבקשת לתאר את תהליך לימודו של רבי יונתן אייבשיץ (ת"נ - תקכ"ד)¹⁶, שהיה עילוי יוצא דופן: כששכר לו אביו מלמד שילמדו, שאל אביו את המלמד: "איזו מסכת מן התלמוד הבבלי בכוונתך ללמד? ענה המלמד: "מסכת ביצה". שאל האב: "כלום מסכת ביצה אינה קשה מידי אפילו לילד גאוני שכמותו?" שמע

גישה אחרת נמצאת בהדרכותיו של הרבי האחרון של חב"ד. לשיטתו, כיוון שממילא לא מספיקים ללמוד את כל התנ"ך, אין פסול לדלג על פרקים "בעייתיים", אבל אם מדלגים רק על פרקים אלה, הרי שהדילוג מעורר סקרנות יתר⁹. גישתו של הרבי מחב"ד מעניינת משום שהוא מבקש להביא בחשבון מושגים של "רווח" ו"הפסד" באופן רחב יותר מאשר ההתמודדות הקונקרטית עם הטקסט. לפעמים הדילוג מזיק יותר מההתמודדות. לפעמים, כשהדילוג בוטה וגלוי לעין, הוא הופך את הנזק לגדול שבעתיים.

מן העבר השני עומדת תפיסה המתנגדת ללמד בשיטת 'דילוגים'. במרכז השיטה עומדת דרשת חכמים במסכת עירובין שבתלמוד הבבלי: "מאי דכתיב 'ורועה זונות יאבד הוון'¹⁰ כל האומר שמועה זו נאה ושמועה זו אינה נאה - מאבד הונה של תורה". כאמור המעיין בדברי המפרשים ופוסקי ההלכה, יראה שלמדו את הנחיית חכמים במסכת אבות, "בן חמש למקרא" כפשוטה¹¹. דומה שבדברי התוספתא במסכת מגילה יש הכרעה ברורה בסוגיה: "מעשה דוד ובת שבע לא נקרא ולא מתרגם. והסופר מלמד כדרכו"¹².

ופירש רבי שמואל אביגדור תוספאה, בעל "מנחת ביכורים על התוספתא: "המלמד תינוקות אינו מדלג מכל היכא דלא נקראין ולא מתרגמין משום שדווקא בציבור יש יותר

9. רא"מ זילברשטרום, התקשרות 566 (תשס"ה - 2005).

10. משלי, כ"ט, ג'.

11. עיין: רש"י, אבות, שם; רבי יהושע בכרך, שו"ת תחות יאיר, ירושלים (תשנ"ב - 1982) סימן קכ"ד. אומנם, מדברי פירוש רבי ישראל ליפשיץ, בעל התפארת ישראל, נראה שהעובדה שבגיל עשר החלו בלימוד משנה לא אומרת שסיימו את כל המקרא.

12. תוספתא מגילה ג', י"ט. תוספתא מגילה ג', י"ט.

13. מנחת ביכורים, הודפס בתוך ש"ס וילנא.

14. מאיר (פרידמן) איש שלום, "הפרשיות שנקראין ולא מתרגמין", בית תלמוד ג', (תרמ"ב), עמ' 143.

15. בה"ג, ספר הלכות גדולות, סימן כ"ד; רב האי גאון, מובא בתורה שלמה להרמ"מ כשר, בראשית ל"ה, אות צ"ב; ועיין גם בלשונו של רש"י, מגילה כ"ה ע"ב.

16. אודותיו עיין בויקיפדיה בערך יונתן אייבשיץ.

17. https://daf-yomi.com/Data/UploadedFiles/DY_Item/377-File.pdf

18. ויקרא רבה, פרשה ז', ג'.

19. מ"ל לילינבלום, כתבים אוטוביוגרפיים, מוסד ביאליק, ירושלים (תשל" - 1970), עמ' 82.

20. ח"נ ביאליק, 'ספיה', כל כתבי ח"נ ביאליק, תל-אביב (תש"ך - 1960), עמ' שס"ח. ועיין עוד: ש' מימון, ספר חיי שלמה מימון, תל-אביב (תשי"ג - 1953), עמ' 22.

21. תלמוד בבלי, בבא בתרא כ"א, ע"א ופירוש התוס', שם.

22. נילי קרן, שימור הזיכרון בתוך השכחה - המאבק על לימודי השואה בישראל, זמנים 64, עמ' 56-68.

23. בבית המשפט המחוזי - ת"פ 40/61 היועץ המשפטי לממשלה נ' אדולף אייכמן בבית המשפט העליון - ע"פ 336/61 אדולף אייכמן נ' היועץ המשפטי לממשלה, פ"ד (טז3) 2033.

24. חיים שצקר, "הוראת השואה במבחן הזמן", בתוך ילקוט מורשת לתיעוד ועיון, מורשת, בית עדות ע"ש מרדכי אנילביץ, אפריל 1992.

25. חוזר המנהל הכללי לט/8 - ד' בניסן התשל"ט (1 באפריל 1979).

26. שנת הלימודים מתחילה בספטמבר ומסתיימת באוגוסט.

27. מלכה כהן, ניתוח משווה של תוכניות לימודים במוסדות להנצחת זכר השואה בישראל (תשנ"ג - 2003), עמ' 22-23 [עבודת דוקטור].

28. חוק חינוך ממלכתי (תיקון מס' 3), התש"ם - 1980; הצעת החוק ודברי ההסבר פורסמו בה"ח 1450, התש"ם-1980, עמ' 192.

'ויקרא' - אל"ף זעירה, כלומר: למוד עם נער צעיר פרשת 'ויקרא'

על חינוך, שואה והגיל הרך

34. יעל דר, "בחסות הזמן-דור שלישי לשואה בספרי שואה חדשים לילדים, "מה הייתה המילה שואה, עמ' 53-68, 2005.
35. תל אביב: מאור, (תשנ"א - 1991).
36. תל אביב: מורשת, 1992.
37. ד"ר דוד גרין, "היבטים פסיכו-חינוכיים של הוראת השואה" בתוך, גולן, גשרים בין שואה ותקומה, משרד החינוך (תשמ"ט - 1989), עמ' 11-17.
38. ג'פרי הרטמן, "חושך נראה לעין - על עיצובי זיכרון השואה", אלפיים (10), (תשנ"ד - 1994), עמ' 85.
39. <http://cms.education.gov.il/EducationCMS/Units/Moe/Shoa>; <http://cms.education.gov.il/EducationCMS/Units/PreSchool/Moreshet/Tkasim>

בין תקופות היסטוריות ובין מציאות לבין דמיון. הדילמה מתעצמת בגלל הצורך להגן על ילדים צעירים ולהרחיקם ממצאיאות חיים קשה ולמנוע מהם טראומה. היא מובעת במאמרים הנזכרים בשאלתה של אחת הגננות: "מה עלי לעשות - לספר ולדבר או להגן ולהסתיר?" במשך שנים עמדת המשרד בסוגיה היתה עמומה. אני מניח שהיא הביאה לידי ביטוי את המבוכה בין הצורך להנחיל את תודעת השואה לבין המורכבות הנוגעת לגילם של התלמידים. אולם, העמימות לא תרמה לפיזור הערפל והמבוכה. העברת האחריות לגננת הולידה שלושה מעגלי התייחסות: התייחסות מינימאלית עד כדי התעלמות: חלק מהגננות בחרו שלא להתייחס ליום המורכב ולעסוק רק בהכנה לקראת הצפירה. התייחסות רחבה: היו גננות שהתייחסו לסוגיה בהרחבה. חלקן עשו זאת בעזרת ספריה של דגן, אחרות בחרו סיפורים אחרים. לא כולן הקפידו על דוגמאות שלא יצרו נזקים כאלה ואחרים אצל הילדים. הגיעו אלי עדויות על התייחסויות בעיתיות, בעיקר במקרים בהן רצו הגננות להדגים את אירועי השואה ולהעביר "חוויות מוחשיות". התייחסות מאוזנת ומכוונת המביאה בחשבון ערכים היסטוריים, זהותיים והומניסטיים לצד התאמה לגיל הילדים - יש גנים בהן פתחה הגננת תכנית מאוזנת בה נמצא משקל ראוי לערכים וליכולת הקוגניטיבית והנפשית של הילדים. בדו"ח המבקר נכתב: "המשרד לא הכין תכנית ללימוד השואה לגיל הרך. המשרד גם לא הנחה את הגננות בעניין התכנים שמומלץ להעביר לילדי הגן במהלך שנת

ניתן להבחין במאפיינים הבולטים ביצירתה של דגן: מחד - היא לא עושה "הנחות" ומביאה בפני הילדים את הרקע ההיסטורי, המניעים והחוויות הנפשיות שחוו השורדים כהווייתם. מאידך, היא נוקטת בשפה עדינה, תוך שימוש בחרוזים, אמצעי המקנה נופך אחר במקצת לאירועים הקשים אותם היא מתארת. תפיסתה של דגן עומדת במוקד המחלוקת. מחד יש מי שחלק על עיסוק בסוגיה זו בגיל הרך³⁷. לטענתם, עיסוק מוקדם בסוגיה תורם לגיבוש עמדות דה - הומניסטיות, לשנאת הזר. ללא הנחת תשתית ראויה אי אפשר יהיה לעבד את מסקנותיה של השואה באופן ראוי שיעצב את חייו העתידיים של הילד כמתבגר³⁸. באתר האינטרנט של המשרד נמצאו שני מאמרים³⁹ העוסקים ביום הזיכרון לשואה ולגבורה בגן הילדים. שני המאמרים דנים בדילמות באשר להסברת נושא השואה לילדים; נדונים בהם הקשיים בהסברת הנושא לילדי הגן כמו: היעדר פרספקטיבה היסטורית אצל הילד בגיל הגן ואי-יכולתו להבחין כתבה דגן:

פרק שלישי: הוראת השואה בגיל הרך - מגמות וכיוונים

אחד הקולות הבולטים בהוראת השואה הוא קולה של בת שבע דגן, גננת בעברה, פסיכולוגית ושורדת מחנה המוות אושוויץ. חוקרת ספרות הילדים, יעל דר, מגדירה את כתיבתה של דגן "כספרות הדור השלישי", כלומר דור ראשון הכותב לדור השלישי³⁴. שניים מספריה הם 'הפופולאריים' בקרב הגננות: "מה קרה בשואה? סיפור בחרוזים לילדים הרוצים לדעת"³⁵. ו"צ'יקה הכלבה בגיטו"³⁶. דגן, כתבה את שיריה וסיפוריה בחרוזים. מה שנועד "להקל" במעט על יכולת העיכול של הילדים ולהתאים את המסרים לשפתם, כך כתבה בפתחת ספרה "מה קרה בשואה":

*בגרמניה הנאצית קרה הדבר
והרבה על כך עוד יסופר.
היה שם איש רשע, צורר
יותר מכל אויב אחר.
אדולף היטלר - כך נקרא -
איש איום, אכזר, נורא.
הוא רצה לכבוש את כל העולם
בכוח הזרוע, כי שוא את כולם.*

ואילו בשיר אחר, שזכה ללחן, כתבה דגן:

*שם בגטו ברחובות העיר
הלך עם אמו ילד צעיר.
הלך וראָה טלאים צהובים
על בגדיהם של אנשים רבים.
גם לו על הגדר טלאי צהוב
כי כך חִיבִים ללכת ברחוב.
הוא לא הבין את פשר הדבר,
למה אסור ולמה מתר.
אז אָמא לטפה אותו בחבה
וְאָמְרָה: "תראה, עוד יבוא היום
שנוכל להסיר את הטלאי.
הלואי במהרה, הלואי."*

בנושא ולא סיפק להם אמצעים פדגוגיים כדי להתמודד עם הוראתו בדרך הראויה ולהתאים את תכני הלימוד לתלמידים בגילאים אלה. יוצא אפוא שגם כאשר יש התייחסות לצורך לעסוק בשואה היא מובלעת ואינה מתורגמת לתכנים ולתכניות.

"משרד החינוך לא השכיל להקנות באופן שיטתי את הנחלת זכר השואה בכל שכבות הגיל של התלמידים"

עוד קבע המבקר: "המשרד לא הכין תכנית לימודים כוללת להוראת השואה אף לאחד מהמגזרים. המשרד אינו מחייב ללמד את הנושא ואינו מנחה את המורים והגננות כיצד לעשות זאת. רק בחטיבה העליונה מחויבים התלמידים ללמוד היבטים עיוניים של השואה במסגרת הוראת היסטוריה". לדעת משרד מבקר המדינה, קיים פער ניכר בין החשיבות הציבורית הנובעת לנושא השואה, המובעת גם בדברי החקיקה, לבין העובדה שהוראת השואה בבתי ספר היא חובה רק לנבחנים בבחינת הבגרות בהיסטוריה. על המשרד לקבוע מדיניות הוראה ברורה לפי מגזרים וגילים. זהו הרקע להיווצרותה של התכנית החדשה אותה הובלת. אתייחס למרכיביה בהרחבה בפרק הרביעי שבמאמר זה.

בבית הספר ובקהילה³⁰. המלצות הדוח לא יושמו בבית הספר היסודי ובחטיבה העליונה. בחטיבת הביניים יושמו מקצתן לאחר כמה שנים. בשנות ה-80 של המאה הקודמת הגבירו מכוני השואה את פעילותם החינוכית ואף הוקמו מכוני נוספים. עיקר הביקוש ללימוד הנושא היה של המורים להיסטוריה, שראו בהם פתרון ליישום החלטת המשרד על חובת הוראת השואה במסגרת לימודי ההיסטוריה. בהתאם לנושאים שנקבעו על ידי המשרד³¹ הפכו מכוני השואה לספקים העיקריים להרצאות, לסדורים ולפעילויות נוספות. להערכת המשרד, ב-30 השנים האחרונות גדל מאוד היקף הפונים ממערכת החינוך למכוני השואה. בתחילת שנות השמונים החלו מסעות מאורגנים של בני-נוער ישראלים לפולין. בשנת 1988 נרתם לכך המשרד ובדצמבר 2004 פרסם בעניין הוראות קבע בחוזר מנכ"ל³². בשנת 2003 הוקמה במשרד "מינהלת פולין". המשרד דאג להכשיר מדריכים למסעות לפולין, מרביתם באמצעות מכוני השואה³³. בדו"ח המבקר נקבע: "המשרד לא הכין תכנית לימודים להוראת השואה בבתי הספר היסודיים. רק במקצוע "מולדת, חברה ואזרחות" לבית הספר היסודי (כיתות ב-ד) מוזכר נושא השואה - באופן עקיף בלבד". על אף ההנחיה לעסוק בגילאים אלה במסגרת מעגל השנה, קבע המבקר: "אין כל פירוט של נושאים ודרך הוראה. גם בהנחיות המשרד לשעת החינוך לכיתות א-ו' בחודש ניסן אין פרטים, נוסף על אלה שבסילבוס. המשרד גם לא הנחה את המורים שבחרו לעסוק

יקבע הוראה מפורשת שלפיה יילמד הנושא במסגרת החינוך, כדי שכל אדם מישראל ידע מה קרה. על-ידי עיגון הנושא בחוק תיווצר אסמכתה כלפי חוץ נוכח המגמות בעולם לטשטש את מאורעות השואה". אני מבקש לתת את הדעת על תהליך התפתחותי של לימודי השואה: ההנחיות והתכניות הראשוניות מתמקדות בהנחלת הזיכרון ועיצוב התודעה. התכניות המאוחרות מבקשות להדגיש גם את הלקחים והמסרים, כולל היבטים אוניברסאליים רחבים. היסטוריה הוא מקצוע חובה. קיימת חובת היבחנות בהיקף של שתי יחידות לימוד ונושא השואה הוא אחד מן הנושאים בלימודי ההיסטוריה²⁹. העובדה שהבחירה בלימודי השואה הינה במסגרת לימודי ההיסטוריה, נועדה גם כדי להחיל את העקרונות שבלימודי ההיסטוריה הכוללים חשיבה ביקורתית והצגת עמדות שונות על לימודי השואה ולא להותיר אותם כחוויה רגשית או אפילו לאומית. בשנת 1991 מינה שר החינוך דאז (זבולון המר ז"ל) ועדה לבדיקת מצב לימודי היהדות בחינוך הממלכתי - "ועדת שנהר". מסקנות הוועדה התפרסמו בשנת 1994 בדוח "עם ועולם - תרבות יהודית בעולם משתנה". אחד העקרונות של ועדת שנהר להוראת מקצועות היהדות הוא "לעסוק במקומה של האנטישמיות בעולם המודרני ובמשמעותה ובלקחייה של השואה". בהמלצותיה לגבי תכניות לימודים נקבע כי יש "להבטיח שתקופת השואה על משמעויותיה ולקחייה מבחינה ציונית, יהודית ואוניברסאלית, תוסיף להיות נושא מרכזי במערך ההוראה והחינוך

29. חוזר מנכ"ל האחרון המפרט זאת הוא מתשס"ז/6, י"ג בשבט התשס"ז, 1.2.07.
30. משרד החינוך והתרבות, דוח שנהר, סעיף 9.
31. נילי קרן, השפעות מעצבי דעת הקהל מחד גיסא ומחקר השואה מאידך גיסא על התפתחות הדיון החינוכי ותכניות הלימוד בנושא השואה בבתי הספר העל-יסודיים ובחינוך הבלתי פורמאלי בישראל בין השנים 1948-1981 (1985) [עבודת דוקטור].
32. המקור: חוזר המנהלת הכללית, הוראות קבע סה/4(ב) כסלו התשס"ה - דצמבר 2004, משלחות נוער לפולין - "את אחיי אנוכי מבקש".
33. על "מסעות בני נוער לפולין ולצ'כיה" ראו מבקר המדינה, דוח שנתי 251 (2000), עמ' 516.

אי אפשר להתעלם מהמציאות. האם הילדים לא רואים את העיתון על שולחן המטבח בשובם מהגן?

על חינוך, שואה והגיל הרך

חוויה לשיח תודעתי עמוק המבקש לשנות את חיינו ולהציב במוקד את האיזון שבין עבר לעתיד. זיכרון מחולל שינוי.

חינוך מתחיל בגיל הרך, וגם החינוך לתודעת השואה מתחיל בגיל הזה. בעיקר בגלל החשיפה הלא מבוקרת, אבל לא רק בגללה. ביד אומן אהבת יש להתוות תכנית רגישה ובהירה. לכן, על אף הביקורות הייתי חוזר ומפרסם תכנית הוליסטית מגיל הגן ועד לתיכון.

אין לי ספק שיש לקחת בחשבון שיקול נוסף. אני שייך לדור שתודעת השואה צרובה בדמו. היו לי סבא, וסבתא. היו לנו סבים וסבתות של חברים. חווינו אנשים מבוגרים שמספר הוטבע על זרועם. הנכדים שלי גדלים בעולם אחר. דבר המגדיל את האחריות ומייצר הזדמנות.

אני מספר לנכדים שלי על השואה ומקווה שבסיפור שלי אין רק אלמנטים של פחד, הישרדות, אימה, שנאה וכעס. אני מקווה שבסיפור שלי, לצד ההיסטוריה הנוראית, יש תקווה ובניין, אהבה ושייכות. את היסודות הללו אני מניח בקטנותם, ומקווה שילוו אותם בגדלותם.

"לא עליך המלאכה לגמור, ולא אתה בן חורין לבטל ממנה"⁴³.

בשובם מהגן? בכל מסכי הטלוויזיה, כולל בערוצי הילדים, ישנו נר יזכור בתחתית המסך. האם הילדים לא פותחים את המקלט ביום הזה? האם הדי הצפירה לא מגיעים אל תוככי הגן? האם קולות הצפירה לא מטלטלים את הנפש ומחייבים שיחה מעמיקה המותאמת לצרכי הילדים?

"לא עליך המלאכה לגמור, ולא אתה בן חורין לבטל ממנה"

בעיקר בתקופה זו פעם אחר פעם בסרטוני נטרול מחבלים, בחדשות זועתיות ואפילו בסדרות ילדים רוויות אלימות. האם לא נכון להתמודד עם הסוגיה בדרך ראויה ורגישה!?

סיכום:

תכנית הלימודים, "בשבילי הזיכרון" אינה מושלמת. יבואו בעקבותיה מהדורות נוספות מוצלחות יותר אבל המהלך החל. המעבר משיח של

מסיימים בשיר הזה. כאילו המסר המרכזי, הלקה, הוא בניין תיקון המידות, בניין האומה, בניין הארץ. תיקון המציאות הנוראית שהתרחשה במצרים לא תהיה על ידי ביקור שם, אלא בהעמקת הנוכחות כאן. הדרך לא תהיה באמצעות סימני קריאה כי אם בערב שלם של שאלות ותשובות. המסקנות לא תצמחנה מכוחה של הרצאה, שלא מכוחו של שיח. אני רואה ביצירתה של התכנית מהלך היסטורי עמוק המבקש לשנות את השדרה המרכזית של הדרך לזיכרון השואה, שימורה ולקחיה. לא רק חוויה אלא לימוד מסודר. לא רק סיפורי זועות אלא שיח עמוק על ההשחתה המוסרית וגורמיה. לא רק סיפור היסטורי אלא תורת חיים המנחה את הצעיר המתבגר בעולם בו שנאה יוקדת המובילה למעשי זועה, יכולה להתפרץ בכל רגע.

כמו לביל הסדר, גם כאן יש משקל לגיל הצעיר. אי אפשר להתעלם מהשואה בגיל הגן מכיוון שהיא חלק מחיינו. אי אפשר להתעלם ממנה, מפני שאין ילד בישראל שלא שמע אודותיה.

אי אפשר להתעלם מהמציאות. העיתון היומי צובע ביום זה את כותרתו באדום. האם הילדים לא רואים את העיתון על שולחן המטבח

צריך עם הגיעו לכיתות י"א - י"ב לעבור כמה תחנות הכרחיות: בחינות בגרות, רישיון נהיגה, הכנה לצה"ל ומסע לפולין. אני מבקש לערער על ההנחה הזו. אולי פרשנות עכשווית לאחת ממצוות התורה יכולה לשפוך אור על תפיסת העולם אותה אני מבקש להציע:

בשלושה מקומות חוזרת התורה על האיסור לשוב למצרים⁴⁰. הקורא את התיאורים המקראיים בספר שמות ואת הפירוט של חכמים בספרות האגדה, לא יכול שלא להתרשם מאלמנטים "שואתיים" - השמדת עם, הריגת ילדים ביאור, שעבוד ומחיקת זהות ועוד. ואף על פי כן אוסרת התורה לשוב למצרים: "לא תוסיפון לשוב בדרך הזה עוד"⁴¹. על מה ולמה אסרה התורה לשוב? האם לא נכון היה לקיים מסע או סיור במצרים? ביקור בפירמידות? טקס על שפת היאור!?

תחת זאת, נבחרה דרך אחרת: ליל הסדר. ישיבה משפחתית מסביב לשולחן, כשבמרכז הילדים. המוטו המרכזי של ליל הסדר, בו תופסים מקום דווקא הילדים הקטנים, הוא שאלות ותשובות. "מה נשתנה" אינו אלא הנחה חינוכית לדרך בה יש להעביר מסרים מורכבים לדור העתיד. חכמים גם הורו להורים להתאים את המסרים לרמת הקוגניציה של הילדים: "ולפי דעתו של בן, אביו מלמדו. מתחיל בגנות ומסים בשבח"⁴². היינו שהמטרה היא לסיים את הסיפור במילים, באווירה ובתודעה של שבח. את הרגע המיוחד בליל הסדר בו משפחתי פורצת כל שנה מחדש, בריקוד של "לשנה הבאה בירושלים הבנויה" אני נוצר בליבי למשך שנה שלימה. בדרך כלל, מסביב לשעה אחת וחצי בלילה, אחרי ימים של הכנה וליל סדר ארוך וגדוש בדיונים, אנו

ערכם ותרומתם לגיבוש הזהות של תלמידים בישראל. במהלך השנים, הפכתי לספקן ביחס למקום המרכזי שהן תופסות בגיבוש הזהות הבוגרת של הצעיר הישראלי. אני סבור שיש מקום לבחון באומץ את מרכזיותם של המסעות, את תכניהם ואת השלכותיהם על האופק הזהותי והלאומי של הצעיר הישראלי.

אני סבור שיש מקום לבחון באומץ את מרכזיותם של המסעות, את תכניהם ואת השלכותיהם על האופק הזהותי והלאומי של הצעיר הישראלי

זאת ועוד, גיליתי שהמסעות הללו הן אמצעי ל"הפרטת המסרים". יש הבחנה גדולה בין תכניות ותכני המסעות של זרמי החינוך השונים. יש שוני גדול בין ההדגשים המועברים על ידי מדריכים שונים, בוגרי מוסדות הכשרה למדריכי פולין.

יש מדריכים, גם אם אינם רבים, הצורבים את החוויה בעזרת מניפולציות רגשיות לא ראויות, שלא כאן המקום לפרטן. אינני מבקש לקבוע מסמרות ולהעלות עמדה חדה בדבר חשיבותם ונחיצותם של המסעות הללו. אבל רבים מדי, סומכים את ידיהם על המסעות כחלק "ממסע חניכה של הבוגר הישראלי". כאילו הבוגר הישראלי,

הלימודים ולקראת יום הזיכרון לשואה ולגבורה. על מנת להקל את התמודדות עם נושא השואה בגיל הרך על המשרד להכין תכניות לימודים מובנות והנחיות לעובדי ההוראה ולא להותיר אותם להתמודד לבדם עם הנושא כראות עיניהם. תכניות אלה אמורות להתייחס בין היתר לאפיוני הגיל הרך, להתפתחותם הרגשית של הילדים וליכולת הקוגניטיבית שלהם.

בעקבות הערת משרד מבקר המדינה הודיעה בינואר 2010 מנהלת האגף לחינוך קדם יסודי במשרד כי "האגף לחינוך קדם יסודי שוקד בימים אלה בשיתוף עם אנשי אקדמיה בכירים על תכנון ובניית תכנית מותאמת לגיל הרך לחשיפת נושא השואה לילדי הגן".

פרק רביעי: על תכנית לאומית ללימודי השואה מהגיל הרך ועד לכיתה י"ב

הפגישה עם ראשי יד ושם הותירה בי חותם רב והבהירה לי שישראל היא אחת המדינות היחידות באירופה בה אין תכנית מוסדרת, מדורגת ומובנית ללימודי השואה. אכן, כאמור לעיל, לימודי השואה הם חלק מחובת לימודי ההיסטוריה. אך תכנית מובנית המבהירה מה הם הערכים איתם ראוי ונכון להתמודד בכל אחד משלבי הגיל - אין בישראל. תכנית לאומית המגדירה מטרות ואמצעים, המעניקה כלים לבירור מוסרי, לדילמות ערכיות, לאיזון שבין זיכרון ומחויבות לתיקון עולם והפצת מסרים של אהבת אדם, כל אדם - לא קיימת. הדרכתי למעלה מארבעים מסעות בני נוער לפולין. אני יודע את

ביבליוגרפיה:

- כץ, א' (2010), הוראת השואה בבתי ספר ממלכתיים בישראל. מחקר חינוכי 2007-2009.
- ניר יניב (1990), אתגרים ומעשים: גן הילדים בישראל - 40 שנה. תל אביב: ספריית פועלים, 1990.
- קרן גילי, השפעות מעצבי דעת הקהל מחד גיסא ומחקר השואה מאידך גיסא על התפתחות הדיון החינוכי ותכנית הלימוד בנושא השואה בבתי הספר העל-יסודיים ובחינוך הבלתי פורמאלי בישראל בין השנים 1981-1948 (1985) [עבודת דוקטור].

- הג"ל, שימור הזיכרון בתוך השכחה - המאבק על לימודי השואה בישראל, זמנים 64, עמ' 56-64.
- משרד החינוך, חוזר מנכ"ל תשע"ה/4(א) סעיף 9.
- דו"ח שנתי, מבקר המדינה, תשנ"ט, 2009 - 60: "הוראת השואה והנחלת לקחיה במערכת החינוך". חוזר המנהל הכללי לט/8 - ד' בניסן התשל"ט (1 באפריל 1979).
- הרב ארי יצחק שבט, "דילוג פרקים בלימוד התנ"ך מטעמי צניעות", http://asif.co.il/?wpfb_filepage=haravarishvat-10-pdf

- יד ושם (2015), עיצוב זיכרון השואה בשנות ה-50. אוחזר מתוך http://www.yadvashem.org/yv/he/education/pedagogic_center/israeli.asp
- Gopnik, A. Griffiths, T. L. & Lucas, C. G. (2015). When younger learners can be better (or at least more open-minded) than older ones. Current Directions in Psychological Science, 24(2), 87-92

40. עיין בהרחבה: מכילתא, מסכת ד"ויה בשלח" פרשה ב', מהד' הארויטץ-רבין, עמ' 90.
41. דברים י"ז, ט"ז.
42. משנה, מסכת פסחים, פרק י', משנה ד'.
43. משנה, אבות, פרק ב', ט"ז.

2015 אירועים מיוחדים

3

שם עולם. הארכיון כולל מסמכים, יומנים, הגיגים ומחשבות וכן דברים שנכתבו על ידה וטרם פורסמו. החומר יעבור בקרוב מיון וקטלוג בארכיון המכון. [4]

■ **מפגש עם ראשי stand with us** הנאבק ב**b.d.s**, (ארגון הקורא לחרמות וסנקסציות כלכליות על ישראל) ואף יוצא נגד גילויי אנטישמיות בארה"ב. הפגישה נועדה ליצור תאום ושיתוף פעולה בין מחלקת האנטישמיות הפועלת במכון לבין המוסד.

■ **מנהלי 'המקום' - המרכז לתרבות ורוח**, הפועל בנושא תודעה וזהות בעיקר בקרב צעירים וסטודנטים בת"א, הגיעו לסיוור היכרות במכון על מנת לסכם שיתופי פעולה בין הצדדים, מתוך כוונה שהמקום יהווה אכסניה לפעילות שם עולם במרכז ת"א.

■ **השתתפות בישיבה של ועדת החינוך של הכנסת. הרב משה חבה** ייצג את מכון שם עולם בישיבה של ועדת החינוך של הכנסת שעסקה במסעות לפולין - משמעותם והדרך להכנתם. בישיבה נכחו נציגי גופים העוסקים בהכשרת מדריכים לפולין, הכשרת הנוער ונציגי הורים. הרב חבה הציע מספר פתרונות לבני הנוער שנשארים בארץ ואינם יוצאים למסעות. פתרונות אלו נועדו להוות אלטרנטיבה חלופית ומשמעותית למסע.

■ ארכיונה של ניצולת השואה והסופרת הידועה **הגב' שרה זלוור אורבך** הועבר ע"י משפחתה ובתה, **גב' חנה תורא**, לארכיון

■ **ערב סיום קורס מדריכי פולין תשע"ה, 2015 - מחזור חמישי** במכון שם עולם. לערב חגיגי זה הוזמנו חניכי הקורס ובני זוגם וכן הצוות החינוכי שניהל את הקורס: **הרב אברהם קריגר, הרב משה חבה, גב' אורית חרמון ופרופ' גדעון גריף**. הערב נפתח בארוחה חגיגית ולאחר מכן נערך סיכום של עיקרי המסע לפולין, הן בהיבט היסטורי-פדגוגי והן בהיבט החברתי. אנשי הצוות נשאו דברי סיכום מרגשים ונציגי הקורס דיבר בשם פרחי ההדרכה. לסיום, קיבל כל משתתף מתנת פרידה מהמכון - תיק גב הנושא את הכיתוב: "מובילים דרך לחיים", שימש אותם במסעותיהם לפולין. [3]

4

נובמבר

■ **ד"ר אירית עין טל, ראש החוג למדעי ההתנהגות והחברה במכללת עמק יזרעאל**, הגיעה לפגישה במכון כדי לבדוק אפשרות לשיתוף פעולה וחיבור בין קבוצות של ארגון "נפש יהודי" עם סטודנטים ממכללת עמק יזרעאל מתוך כוונה שייצאו יחד למסע לפולין. כמו כן נבדקו גם שיתופי פעולה בנושאים אחרים.

3

הילדים ובני הנוער תכנית אחרת שהותאמה לגילם. בהמשך היום נערך סיור היסטורי וחוויתי באזור, שנועד לכל המשפחות וכלל את בית הראשונים בכפר ויתקין, נחל הצבים, מאגר טיהור קולחין ומפגש עם מגורשי חומש ביד חנה. [2]

אוקטובר

■ **תלמידי שיעור ב' מישיבת הכותל** הגיעו למכון לסמינר בן יומיים בליווי **הרב וידר**, ראש הישיבה. הנהלת הישיבה חשה שהמסרים והערכים הנלמדים במכון אינם מיועדים רק לחברה צעירים אלא מהווים תוכן משמעותי בהיבט האמוני, המחשבתי והיהודי, ששייבה גבוהה זקוקה לו.

2

ספטמבר

■ לקראת תחילת השנה החדשה הגיעו למכון **בנות שירות לאומי חדשות** והתקבלו בברכה: **שילת שוחט** מניר גלים, **ליאת ליכטנשטיין** מזיכרון יעקב ועמית כהן מנתניה. הבנות השתלבו היטב בעבודת המכון, תוך שימת דגש על המרכזייה הפדגוגית והדרכת ניידת "קיום בשבר". [1]

1

■ **ענף ירוק** - בשנים האחרונות מגיעות למכון משלחות של כפרי נוער ועוברות במקום השתלמויות מטעם משרד החינוך. הפעילות נעשית בשיתוף עם מכון מורשת ובמסגרתה מקבלים בני הנוער העשרה בהיבט האנושי והאמוני. הביקור במכון על תכניו המשמעותיים הותיר בחברי המשלחת רושם עמוק שנחרט בליבם ועורר הזדהות עם אותן שאלות והתמודדויות המוכרות להם מזוויות שונות בחיי היומיום שלהם.

2015 אירועים מיוחדים

5

חיים ומוות' העוסק במסעם המתקשר לפולין של מובילי דעת מתחומים שונים. ההרצאה כללה קטעי ראינות בטלוויזיה, ברדיו ובעיתונות. קבוצות רבות פקדו את המכון סביב יום הקדיש הכללי וביניהן ישיבת אש התורה מירושלים לבעלי תשובה

10

■ **כנס עבר שלא עובר** - הכנס הבינלאומי 'עבר שלא עובר' נערך ביוזמת מכון שם עולם וחברת 'בעקבות' במלון רמדה בירושלים. הכנס עסק בסוגיות שונות הנוגעות לתודעת השואה בימינו וכלל ארבעה מושבים כאשר כל מושב התמקד בנושא שונה ומנחה הציג את נושאו ואת תכניו בפני הקהל. בכנס השתתפו כמאתיים אנשים, ביניהם מובילי דעת קהל בתחום שיח השואה. [11]

12

בשפה האנגלית. כמו כן נערך יום עיון לאנשי קהילת דוב עוז מרמת גן במסגרת פעילות שם עולם בקהילה. ניידת "קיום בשבר" פעלה סביב השעון בתקופה זו בנהריה, בטבריה, בעפולה ובבני נצרים. [12]

11

העמידו דוכנים ובהם מידע על תפיסת תפקידן של בנות השירות. את פני הבאות קבלו בנות השירות הלאומי של המכון - **עמית, שילת וליאת** אשר רשמו את הבנות לקראת ריאיון אותו ערכו **הגב' אורית חרמון והרב צביקה וילנר**. הראיונות נערכו לבנות המועמדות לתפקיד בנות שירות לאומי במכון בשנה הבאה. [9]

9

■ **עובדי המועצה האזורית עמק חפר הגיעו לסיור במכון**. הסיור לווה על ידי **מר רני אידן**, ראש המועצה. המשתתפים סיירו בתערוכה "שורשים מרחב התבוננות" וערכו היכרות עם תכני המכון ואנשי הצוות. [10]

8

מנהל את הפרויקט מטעם המכון ומשתתפים בו כמאה ושלושים סטודנטים. [7]

דצמבר

■ **קורס מחנכים מלווים** התקיים במכון שם עולם והשתתפו בו כשמונים משתתפים, ביניהם מחנכים מלווים מכל קצוות הארץ. הקורס עוסק בתכנים המתארים את עולם הרוח בתקופת השואה וכן בקבלת כלים להעברת פעילות לילה בעת המסע לפולין. הקורס מתנהל בשיתוף עם המנהל לחינוך התיישבותי. [8]

7

■ **יום חשיפה של איגוד המדרשות לקראת שירות לאומי בשנת תשע"ז** התקיים באולפנה בפסגת זאב והשתתפו בו נציגים מטעם המכון. המדרשות השונות

6

■ **הרב יואב מלכיאור, הרב הראשי של נורבגיה** הגיע למכון כדי להמשיך את שיתוף הפעולה בין קהילת נורבגיה לבין המכון. מדובר בפרויקט של קהילה הנערכת למסע בפולין כאשר המכון מלווה את המסע באמצעות תכנים והרצאות. ■ **במכללת "שערי משפט" התקיים טקס מרשים בו הוענקו מלגות לסטודנטים המשתתפים במיזם "שם עולם באקדמיה"**. את הטקס הנחה **פרופ' גדעון גרייף** והמלגות ניתנו מטעם "קרן המלגות המרכזית ע"ש הרב מנחם ומאשה אופך". **הרב אברהם קריגר**, ראש מכון שם עולם, **פרופ' דני אופן**, נציג המשפחה, נשיא המכללה, **פרופ' בנימין שרדני** ומנכ"ל המכללה, **מר הודי ליברמן**, נשאו דברים. [6]

■ **טקס הענקת מלגות נוסף נערך באוניברסיטת אריאל** ובו נשאו דברים **איציק זאנה**, מנהל מדרשת נצר אריאל, **פרופ' ניצה דוידוביץ**, חוקרת הוראת השואה באוניברסיטת אריאל ו**הרב אברהם קריגר**. מיזם "שם עולם באקדמיה" פועל בסמסטר הנוכחי בשלושה מרכזים: מכללת "שערי משפט", אוניברסיטת חיפה ואוניברסיטת אריאל. **הרב צביקה וילנר**

■ **קורס דור שני- שליחי זיכרון בחזית הנחלת השואה, מחזור ב'**, נפתח במכון. מטרת הקורס להכשיר את בני "הדור השני" ליום בו יהיו הם הקרובים ביותר לשואה ויספרו את סיפור הניצולים בהעדרם כנושאי זיכרון השואה והעברתה לדורות הבאים. הקורס עוסק בהקניית כישורים למשימה חשובה זו באמצעות

5

ארבעה מעגלים: ידע היסטורי, היכרות היסטורית פרטנית, הקניית כלים מתודיים ועיבוד פנימי באמצעות תמיכת פסיכולוג ויועץ על מנת לשלב בתוך הסיפור את חווית הדור השני השזורה בחוויית הדור הראשון. [5]

16

17

קאפו באלנבי

איתמר לוי | הוצאת "יד יצחק בן צבי", "מורשת", ירושלים, תשע"ו, 2015.

פרשת העמדתם לדין של יהודים במדינת ישראל בשנות החמישים ובתחילת שנות השישים, מי שהיו קרבנות הפושעים האמיתיים, במסגרת החוק לעשיית דין בנאצים ובעוזריהם, הביאה את היבט הענישה במחוללי השואה ומבצעי למרום האבסורדיות והעיוות. בשעה שאלפי רוצחים אכזריים הסתובבו להם בחופשיות, בחוסר דאגה ובלא ייסורי מצפון בארצות שונות ברחבי העולם, הובאו לדין יהודים, שהיו הקורבן העיקרי של מסע הרצח והשטנה של גרמניה הנאצית. השאלה האם יהודים אלה התעמרו באחיהם

בהיותם אסירי הגיטאות והמחנות, הינה משנית בהקשר הכללי של השואה והענשת הפושעים הגרמנים ועוזריהם. לדעת כותב שורות אלה, כל היהודים בימי השואה היו קרבנות רשעותיה של ממלכת הזדון והרשע גרמניה, וכך יש להתייחס אליהם. בוודאי שלא היה מקום לדון אותם לפני שהליך דומה התבצע כלפי הרוצחים, המענים והמשפילים האמיתיים.

במחקר קפדני, דקדקני ומקיף שלא פסח על אף מסמך, פסק דין וגזר דין, ערעורים בכל הערכאות, דיווח תקשורתי לסוגיו והשלכות חברתיות וסוציולוגיות, עוקב חוקר השואה והעיתונאי המשפטי המוערך איתמר לוי אחר עשרות משפטים שהתקיימו במדינת ישראל בשנות החמישים והשישים ומנתח את משמעותם המשפטית, המוסרית והחינוכית. בסגנון כתיבה מרתק נוטל אותנו המחבר אל המשפטים שהסעירו וזעזעו את אזרחי ישראל הצעירה, משפטים שנחרטו בזיכרון הקולקטיבי בעוצמה ובכאב נוקב, כמו למשל משפטו של המוסיקאי הירש ברנבלט, שוטר בגטו בנדין:

"זה הדבר המדהים והאופייני לאותה תקופה, שבאווירת הלחץ היוצאת מגדר הרגיל של הימים ההם שונו מושגי המוסר וערכיו, ואנשים קטנים, משכילים וחביבים כאלה (כמו הנאשם ברנבלט), לא מאסו בעוגן הצלה, אף אם היה כרוך בו ההכרח

מזה בתכלית. אמת, לא כל היהודים בימי השואה התנהגו בהתאם לאמות המידה המוסריות העילאיות שהיינו מצפים מהם, אך רוב רובו של העם היהודי לא איבד את צלמו האנושי ולא הירדרד מוסרית בשואה. מסקנה זו של לוי מגובה באלפי עדויות, ספרי זיכרונות ומסמכים אותנטיים, שהצטברו בידינו מאז השואה. בין הקורבנות היו כמובן גם בני בליעל ורשעים בודדים, אשר אינם מייצגים את רוב בניינו ובניינו של הציבור היהודי בימי השואה ואינם מאפיינים אותו. לוי תורם איפוא לביסוס הדמות האותנטית של העם היהודי בשואה ובכך מונע ביזוי והשחרת דמותם של רבבות בני ישראל, אף אם לא כולם היו מושלמים וצדיקים. האמת צריכה להיאמר - רובם היו אנשים הגונים, אנושיים, רגישים ומתחשבים בזולתם. לשבחו של לוי יש לציין את זהירותו בתיאור המשפטים הפליליים שנערכו לאותם "משפטי פעולה", תוך לקיחה בחשבון של כל הדקויות המוסריות והאנושיות, בלא דעות קדומות וחריצת דין. מסכם לוי:

"משפטים אלה לא שינו את התפיסות המקובלות על השואה ששלטו בכיפה בשנות החמישים ובתחילת שנות השישים. לשם כך היה צורך במשפט אייכמן. אך הם העלו את השואה על סדר היום, תרמו לדיון הציבורי ובמבט לאחור - גם ריכזו עדויות ומידע שלעיתים אין להם תחליף. ומעל לכל: מי שחטאו, באו על עונשם, ובכך הוצב תמרוז אזהרה לעתיד. העם היהודי יידע להיפרע ממי שיפגע בו, תהא זהותו אשר תהא, תהא דתו אשר תהא, תהא לאומיותו אשר תהא, ואם ימצאון בתוך העם היהודי מי שירימו יד באחיהם - הם יבואו על עונשם" (עמוד 543).

איתמר לוי הוא ללא ספק אחד מחוקרי השואה השקדניים, המוכשרים והבולטים במדינת ישראל וספרו החדש תורם להבנה מאוזנת יותר של אחת הסוגיות המורכבות בתחום חקר השואה. חושף מערכת שיקולים ומניעים השונים זה

דפים מספר תהלים

הרב צביקה וילנר

"הצילני מאויבי אלוקי, ממתקוממי תשגבני. הצילני מפועלי אוון ומאנשי דמים הושיעני... ואני תפילתי לך ה', עת רצון, אלוקים ברב חסדך ענני באמת ישעך... ואל תסתר פניך מעבדך כי צר לי, מהר ענני". פסוקים אלו נמצאו על גבי דפים מספר תהלים בסמוך לאחד מקברי האחים שבמחנה הריכוז גונסקירכן. מצאה אותם אסירה יהודייה, הגב' יפה מרמלשטיין ז"ל.

מחנה גונסקירכן שליד העיר ולס באוסטריה, היה חלק מרשת מחנות מאוטהאוזן. הוא פעל ממרץ 1945 כאשר כ-20,000 יהודים שהו בו תשושים וחולים, ללא תעסוקה בתנאי מחיה נוראיים שכללו מגפות טיפוס, רעב ודיזנטריה. מים חולקו לאסירים אחת ליום והם נאלצו להילחם על כל לגימה ולעיתים אף מכרו את מנת לחמם על מנת לרוות את צמאונם.

מדי יום הגיעו למחנה משאיות עליהן הועמסו גופות האנשים שמתו מרעב, ממחלות וממחנק בשל הדוחק הרב בצריפים.

הגופות נקברו ביער הקרוב ובבורות נוספים שנכרו בשטח המחנה. ב-4.5.45, כ"א אייר תש"ה, נעלמו אנשי ה-ס.ס. מן המקום ואסירי המחנה המורעבים פשטו על מחסני המזון על מנת לאכול מכל הבא ליד. למחרת שוחרר המחנה על ידי האמריקאים שהעבירו את 5419 האסירים לבית החולים בעיר ולס הסמוכה.

הגב' יפה מרמלשטיין לבית שמילוביץ' שהתה במחנה גונסקירכן ומצאה מספר דפי תהלים על יד אחד מקברי האחים במקום. היא לקחה אותם עמה. דפים אלו מהווים עדות מרתקת על חפצים שאנשים בחרו לקחת עמם באותם ימים ואשר מעידים על זהותם וחיבתם בעיני בעליהם. ניתן לשער כי העובדה שנמצאה רק קבוצת דפים מתוך ספר תהלים השלם, מעידה על חוסר היכולת לשמור על ספר שלם, כמו גם על אמונתו של האיש שברר לקחת עמו מספר דפי תהלים עליהם יוכל לשמור ודרכם לשפוך תחינתו,

תפילתו, כאביו ותקותיו אל מול ה'. בתקופת השואה, במציאות של קצה קיום ממש, מתגלה רוח האדם הגבוהה, באופן בו בוחר האדם לשמור על זהותו ואמונתו על אף אי היכולת לשמר את הפן הקיומי הבסיסי בחייו. הרי לנו דוגמה לרוח זו המתגלה בין דפי התהלים הבודדים, שלקח עמו אותו אדם.

בין המזמורים המופיעים באותם דפים, ניתן להבחין באופן מצמרר ברלוונטיות שלהם לאותה תקופה חשוכה: "הצילני מאויבי אלוקי... ענני באמת ישעך... ואל תסתר פניך מעבדך" ועוד. אין לנו אלא לשער את מידת ההזדהות הרבה שחש האדם עם הכתוב.

דפים אלו צלחו את פגעי הזמן במידה רבה, על אף שקצוותיהם התפוררו מעט. בתה של יפה, מרים נאומברג, העבירה את דפי התהלים יחד עם חומרים נוספים לידי המכון. המשפחה מספרת שעם פרוץ השואה הייתה יפה, שיינדל, נשואה לשלום וינברגר והיה להם בן בשם יצחק. בעלה ויצחק, שהיה אז בן

תשעה חודשים, נשלחו אל תאי הגזים בהגיעם לאושוויץ בירקנאו. יפה שרדה את המחנה ואת צעדות המוות, הגיעה לגונסקירכן, השתחררה ופגשה את אליהו צבי מרמלשטיין, שאיבד אף הוא אישה וילדים והשניים נישאו. בני הזוג קיבלו החלטה שאיבדו מספיק ולכן יהיו כהגדרתם - "משתמחים" בחייהם, כלומר יעשו מאמץ להיות בשמחה תמיד ואכן כך חיו.

מנהג ישראל לאורך הדורות לקרוא פרקי תהלים. יחודו של ספר תהלים בכך שמזמוריו מבטאים את הלכי נפשו ורוחו, פנייתו ובקשתו של האדם מאלוקיו. חשיבותם של דפי התהלים הנמצאים בארכיון אינה מוטלת בספק. דרכם ניתן להבין את נפשו של היהודי הבודד בשואה, שברר לקחת דווקא אותם עמו לכל מקום בו היה. דפים אלו מהווים עדות להתמודדותו של האדם עם אמונתו וזהותו באותה תקופה.

זארכיון
האצה

והארץ היתה תוהו ובהו
והשך על פני תהום
ורזה
אלוקים
מרחפת...

אתם...

אלה דור און

אתם מהלכים בקרבנו
אחרוני נצולי השואה -

חרושי קמטים, עטורי שיבה,
נושאים את משא הזכרונות
כבר למעלה משישים שנה.
נושאים אותו בגבורה,
בשארית הכוחות,
כדי שיהיה אות ומופת לדורות.

אתם מהלכים בקרבנו
אחרוני נצולי השואה -

גופכם שברירי,
נשמחכם דאבה,
ולבכם איתן ומלא גאון
- לא מובנת לדור התקומה -
לחיות ולהיות אורחי המדינה.
ולבכם מלא אהבה וגעגועים
לילדים ולנכדים

- אהבה לא מובנת לדור הצעירים -
אהבה חונקת, של בטול עצמי,
כפי שיוכל לאהב
רק אדם ערירי...

אתם מהלכים בקרבנו
אחרוני נצולי השואה -

אסירים בעבודות גורל
וקרבה מפלאה,
שהורשתם לילדיכם,
בני נצולי השואה.

מה "הסיפור"?

מתהום הנשייה את העובדות המציפות את ההתמודדות של הפרט והציבור בסוגיות של ערכים ומוסר, דת ואמונה, אנושיות וחמלה, זהות וחינוך, המשקפות את רוח האדם בעת כילוי גופו. מחלקת החינוך מנגישה זאת בכלים שונים ובמתודות מתקדמות, במגוון רחב של נושאים המיועדים לציבור. "סיפור ההתמודדות" אינו רק סיפור העבר, הוא שייך להווה ולעתיד. הוא רלוונטי בכל צומת בחיינו ומהווה עבורנו מצפן ומדריך.

במהלך עשרות שנים לאחר השואה, נתפס "הסיפור" כסיפור של רצח והשמדה, סבל ורעב, השפלה ודהומניזציה. אך זה המציאות שבתוכה מתנהל ה"סיפור". אך מהו ה"סיפור"? מהי ליבת הסיפור של העם היהודי באותה העת? שם עולם מציב את מכלול ההכרעות שמולן ניצבו אותם יהודים ואת סוגיית "ההתמודדות", כליבת סיפור השואה. דרך מחלקות התיעוד והמחקר העלינו

שם עולם פותח בפניכם את עולמו:

סטודיו בית ליה

ציבור בוגר

- קורס דור שני - "שליחי זכרון"
- קורס מדריכים - מסעות בפולין
- השתלמות מורים מלווים למסעות שם עולם באקדמיה
- ימי עיון לגימלאים
- ימי עיון לצוותי מוסדות
- ימי עיון לשיבות ומדרשות
- ימי עיון לתלמידי המכינות
- מסעות לפולין - עולם התורה

חטיבה עליונה

- מסע מעגלים (5-3 ימים)
- ימי עיון במכון
- סמינרים בני יומיים
- הצגות וסרטים מונחים
- תכנית הוליסטית למסעות לפולין
- סדנאות בבתי הספר

יסודי

- תכנית לגיל הצעיר
- ערכות לימוד בית ספריות
- הכשרה למורות לשימוש בערכות ספרי עדויות לקריאה

חטיבת ביניים

- פרוייקט בר/בת מצוה
- ניידת "קיום בשבר"
- ימי עיון במכון
- עדויות מבני הדור השני

לפרטים נוספים והזמנת פעילות ניתן לפנות:

טל: 04-6301636/7 | משה חבה 052-4700906 | אלון כהן 052-8581834
www.shemolam.org.il

מהמתחדש ומהתרחש

שם עולם

גיליון מס' 13
שבת תשע"ו
2016 ?????

7 היהודי באמנות
האנטישמית האירופית

19 קשר בין אנשים

18 חצוצרן באושוויץ